

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA EDIȚIILOR TIPĂRITURII ROMÂNEȘTI VECHI „POEMATION DE SECUNDA LEGIONE VALACHICA“ A LUI A. COSIMELLI

de
TITUS FURDUI

Specialiștii în domeniul istoriografiei și bibliografiei românești vechi sînt mereu puși în fața unor necunoscute privitoare la unele tipărături românești vechi. De altfel, în cele patru volume ale lucrării lui Ion Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu referitoare la unele tipărături menționate se întîlnește — nu de puține ori — afirmația: „nu am văzut exemplare“. Dacă această lacună poate fi adesea corectată prin descoperirea unora din exemplarele menționate în *Bibliografia românească veche*, sînt însă unele tipărături despre care, cu privire la datare și localizare (geografică) încă nu se știe prea mult. Un astfel de caz este și acela al tipăriturii *Poemation de secunda legione Valachicae* a lui Antonio Cosimelli, italian originar din Roma, fost ofițer la Viena în timpul habsburgilor și transferat la Năsăud în grad de locotenent. Aici a trăit pînă la moarte, obținînd pentru activitatea sa militară gradul de locotenent-colonel în 1785, după ce servise timp de 23 ani în regimentul grăniceresc năsăudean¹.

Povestirea istorică, în hexametri, a fost descrisă parțial — numai ediția a III-a reeditată în 1830 la Oradea — în *Bibliografia românească veche*, vol. III², sub nr. fișei descriptive 1443; iar această descriere o datorăm lui Dan Simonescu. Privitor la respectiva ediție, vom reveni mai jos, deoarece — după noile date istoriografice —, aceasta nu este a III-a, așa cum se considerase în 1936, cînd lipseau multe din informațiile în posesia cărora ne aflăm astăzi.

În articolul său *Cartea militară românească tipărită pînă la 1830*, apărut în volumul intitulat *Biblioteca militară și rolul ei în procesul de instruire și educare a militarilor* în 1971³, care s-a tipărit cu prilejul aniversării a 125 ani de la înființarea primei biblioteci militare românești. Dan Simonescu scria în subsol: „Ediția I-a (1764—1767) nu se mai găsește; ediția II-a, Sibiu 1768. Cartea în întregime a fost tradusă în românește, studiată și publicată de Vasile Bichigean în „Arhiva Someșană“, Năsăud 1925, p. 13—19, 39—65; (în) 1926 p. 51—80“⁴.

¹ Teodor Tanco, *Virtus romana rediviva*, I, Bistrița, 1973, p. 184.

² Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, III, București, 1936.

³ * * * *Din istoricul bibliotecilor militare românești* (Culegere de studii). Editura Militară. (București), 1971, p. (7)—8—14.

⁴ Vezi și Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 184—185.

Despre ediția a III-a se pomeniște în articolul citat la p. 11—12, din care redăm subdiviziunea „Regimentele de graniță“, unde Dan Simonescu afirmă următoarele: „Acestei teme (militare — n.n.) îi aparțin patru publicații din Transilvania, din care rezultă că paza granițelor imperiului austriac era încredințată de către Comandamentele militare respective, regimentelor compuse cu precădere din ostași români⁵. În anul 1766, la Viena apare o broșură cu 84 de articole⁶ referitoare la organizarea regimentelor românești grănicerești. În 1808 apar două reglementări (una la Buda, alta la Sibiu) a „batalioanelor de graniță“. Corolarul temei este poemul versificat — scris în limba latină și tipărit la Oradea Marea în anul 1830 —, ca omagiu adus regimentelor românești de graniță și comandantului, purtând titlul *Poemation de secunda legione valachica sub Carolo barone de Ezenbergio*, însoțit de *Reflexiones IX ad Poemation*.

Nu este locul aici să ne oprim asupra conținutului de idei al acestui poem, ca și a celorlalte poezii adate în volum, semnate și de alți admiratori ai lui Antonio Cosimelli, printre care și năsăudeanul Zacharias de Nenel. Aceasta deoarece tema este deja cunoscută din comentariile lui Gheorghe Barițiu în *Istoria regimentului alu II romanescu granițiaru transilvanu*⁷, apoi din descrierea *Înființarea graniței militare năsăudene și Regimentul grăniceresc năsăudean* aparținând lui Vasile Bichigeanu, care a tradus *întreg poemul* în limba română, publicându-l în „Arhiva Someșană“, de la Năsăud, în 1925 și 1926⁸.

În privința edițiilor, din unghiul de vedere al istoriei tiparului și cărții românești vechi, nu reținem decât tipăriturile. Însă aceasta nu ne permite să scăpăm din vedere și unele traduceri, cum ar fi cele nepublicate sau cele publicate. Din traducerile acestui poem al lui Antonio Cosimelli, amintim pe aceea a lui Ioan Tanco⁹. Dintre cele publicate, pe aceea a lui Gheorghe Barițiu și, în sfârșit, pe cea publicată de Vasile Bichigean. Ele, desigur, nu pot fi acceptate ca „ediții“, în sensul propriu-zis al cuvîntului, cu toate că definițiile asupra acestui termen publicate în dicționarele noastre sînt incomplete și nu acoperă întru totul înțelesul lărgit și pus azi în evidență de practica imprimării de carte.¹⁰ Dacă nu, se completează cu termenii care includ și reeditările de texte vechi, cu același zaț tipografic unde s-au făcut intervenții, fie prin înlo-

⁵ Titus Furdui, *Un jurămint militar iosefin din vremea lui Horea* (Cluj), 1973, dat spre publicare în vol. III al serialului *Țara Moșilor* din Abrud. A nu se confunda cu „suplimentul“ vol. II. plachetă considerată de unii vol. III.

⁶ Teodor Tanco, *op. cit.*, I, p. 227 și 247, iar II — *op. cit.*, 1974, p. 74.

⁷ Gheorghe Barițiu, *Istoria regimentului alu II romanescu granițiaru transilvanu*. După monografia latină dein 1830 și după alte documente posterioare (Brașiovu, 1874), articol publicat în *Analile Societatei Academice Romane*, tom. VII (1874). p. 157—236.

⁸ Silviu Tannoli, *Poemation de secunda legione valachica* (traducere de Vasile Bichigean), în *Arhiva Someșană*. Năsăud, 1925, p. 13—19, 30—65; în 1926, p. 51—80.

⁹ Teodor Tanco, *op. cit.*, I, p. 239.

¹⁰ Ana Canarache, Vasile Breban, *Mic dicționar al limbii române*, Editura Științifică, București, 1974, p. 235; *Mic dicționar enciclopedic*. Editura enciclopedică română, București, 1972, p. 319. Acolo se spune că o ediție poate fi considerată ca „totalitatea exemplarelor unei tipărituri (carte, ziar, etc.) dintr-unul sau mai multe tiraje, pentru care s-a folosit același zaț tipografic“. Definiția este, sau poate fi valabilă pentru cartea contemporană, — dar nu și pentru edițiile princeps sau secunde ale diferitelor tipărituri românești vechi.

cuirea de litere sau ornamente uzate în timpul imprimării anterioare, fie chiar prin unele texte întocmite, adăugate sau scoase din cuprinsul cărții.

În ce ne privește, ne oprim acum asupra edițiilor apărute ca tipărituri în limba originală ale *Poemului* în latină al lui Antonio Cosimelli.

În fondul de carte românească veche al „Colecțiilor speciale” de la Biblioteca Academiei R. S. România — Filiala din Cluj-Napoca — se află două exemplare din *Poemation de secunda legione valachica*, tipărite în 1768 la Sibiu: numai că ele nu sînt identice, așa cum vom vedea mai jos. În mod convențional, pe cea C.R.V. 1272, o considerăm anterioară, dar nu *tiraj*. Ea are 14 file, în timp ce a doua, C.R.V. 1273, are 12 file. Dimensiunile „blocului” la prima sînt de 191×158 mm, iar la cea de a doua de 150×110 mm. Oglinda zațului este de 204×170 mm, respectiv de 177×112 mm.

Dar în afară de aceste particularități, mai există și alte deosebiri: de litere, ornamente, diferență cu privire la calitatea hîrtiei, — precum și unele intervenții în text. În prima, nominativul este scris greșit „gressius” (de la gressus — us.=pas, mers, figurativ picior), corectat în a doua cu „gressus”. Este, desigur, o greșeală tipografică, dar corectată de autor. Antonio Cosimelli vorbea italiana, latina, germana, maghiara și româna.

Pînă aici toate bune și lămurite. Dar acum intervine o afirmație care ne pune în mare încercătură și anume: „Ediția I-a — scrie Dan Simonescu, în vol. III al *Bibliografiei românești vechi*, p. 706—707 —, tipărită în 100 de exemplare între 1764—1767, nu se mai găsește. Ediția a II-a a tipărit-o în 1768 Samuel Sárdy, tipograf în Sibiu și se găseau (exemplare) înainte de război din această ediție”. Este cert că Dan Simonescu n-a cunoscut nici una din aceste două exemplare la care noi ne referim, deși ele existau în bibliotecile Colegiilor clujene, de unde au fost trecute în fondul de carte românească veche¹¹. Prima provine din Biblioteca Colegiului Reformat — unde avusese cota R. 112833 —, iar a doua din Biblioteca Colegiului Unitarian, aflată sub cota U. 50541. În afară de aceste stări de fapt, ne mai pune în dilemă și o observație a lui Dan Simonescu din volumul IV: „La edițiile mai nouă, citate în *Bibliografia românească veche*, III, p. 707, adaugă ediția textului (...) îngrijită de Iuliu Moisil (în articolul, n.n.) „Biografia căpitanului Anton Cosimelli și opera sa *Poemation de secunda legione valachica. Poema regimentului al II-lea grăniceresc năsăudean*, tipărită întiași dată în limba latină în anul 1768, sub pseudonimul Comes Silvius Tannoli (...). Năsăud 1939, în 8°, 35 de pagini”.

Cu alte cuvinte, în primul rînd ni se vorbește de o ediție apărută între 1764—1767, precum și despre o alta din 1768. Conform acestui raționament, avem aici de a face cu două ediții. Numai că, așa cum am arătat mai sus, nu cunoaștem o ediție din 1764—1767, ci două din 1768. În acest caz ar fi vorba fie de două ediții din ani diferiți (1764—1767),

¹¹ Titus Furdul, *Reeditările de texte românești vechi, simbol al latinității și continuității poporului român pe meleagurile patriei* (Cluj-Napoca 1977, 66. p), Ms. dact., dat spre publicare; Titus Furdul, *Aspecte istoriografice ale versului patriotic din tipăriturile românești vechi* (Cluj-Napoca, 1979), Comunicare ținută la Sesiunea științifică din anul 1979 organizată la Biblioteca Academiei R.S.R. — Filiala Cluj, între 28—30 noiembrie 1979.

fie de două ediții din anul 1768. Cum am văzut, se deosebesc una de alta și prin dimensiunile oglinzii zațului.

În al doilea rând, de o altă nouă ediție îngrijită de Iuliu Moisil, tipărită în 1939 la Năsăud, în 8°, reprodusă — în sens de reeditare — după una din cele două ediții. Noi nu cunoaștem exemplarul folosit de Iuliu Moisil, iar în Biblioteca Năsăudului de la Academia R.S.R. nu există decât ediția de la Oradea, din 1830 (socotită ca ediția III-a de autorii *Bibliografiei românești vechi*). Știm că celelalte ediții le-a căutat asiduu regretatul Anton Coșbuc, un descendent al poetului George Coșbuc. Nu cunoaștem nici izvorul documentar folosit de autorul fișei descriptive 1496 din *Bibliografia românească veche*, pe care este probabil să-l fi depistat un alt intelectual năsăudean de prestigiu istoriografic deosebit; ne referim la Onisifor Filipoiu.

Fără a orienta dezbaterile pe altă orbită de complementări ipotetice, provizoriu considerăm că asupra acestui capitol va trebui să se insiste prin aprofundarea cercetărilor. Aceasta deoarece în stadiul actual nu putem să ne referim concret decât la următoarele ediții (dacă ele corespund realității):

- ediția I-a, apărută între 1764—1767, considerată ca pierdută;
- ediția a II-a, una din cele două apărute în 1768, la Sibiu, cu adausuri. (C.R.V. 1272);
- ediția III-a, a doua din cele două din 1768, apărută la Sibiu (C.R.V. 1273);
- ediția a IV-a, acea apărută cu noi adausuri, aparținând lui Vasile Vaida *Reflexiones IX ad Poemation*, Oradea, 1830;
- ediția a V-a, reeditată de Iuliu Moisil în 1939, la Năsăud.

Nu putem încheia fără a aminti faptul că *Poemul regimentului II grăniceresc năsăudean* a apărut după martirajul lui Tănase Todoran a lui Dănilă din Săuț, flagelat cu roata din ordinul generalului Adolf Buccow și al prelatului filo-romano-catolic de la Blaj. Poemul nu amintește nimic despre aceste evenimente din 1763, când încă trei năsăudeni au fost condamnați la moarte, tot printr-o pedeapsă aplicată încă din antichitate răzvrătiților, aceea de a li se acorda „dreptul” de a fi uciși în modul cel mai umilitor.

Nici unul dintre comentariile privitoare la acest poem nu face vreo legătură cu supliciul patrioților români care s-au ridicat împotriva nedreptății sociale, ci toate, la unison, trec cu vederea și ocolesc cu grijă acest aspect. Chiar și ofițerul Antonio Cosimelli, îngrădit de prejudecățile imperiale, le-a trecut sub tăcere. Cu toate aceste agravante lipsuri, subscriem și noi, în măsura în care ne-o permite — deci cu aceste importante rezerve —, în cadrul celor ce urmează, spuselor lui Teodor Tanco la capitolul închinat lui Antonio Cosimelli: „*Oda Poemation de secunda legione valachica* (...) este de proporții întinse, cu o prefață sugestivă și emoțională remarcabilă”. Pe lângă valoarea sugestivă și pronunțat-literară va rămîne izvorul cel mai viu pentru cei ce vor descifra incerta viață a militarilor năsăudeni, în cele nouă decenii cât au purtat armele. Nu mai puțin plină de farmec și poate chiar cu un mai pronunțat fior poetic decât în prima, este *Oda către Someș*. În ea se preamărește munca pașnică a soldaților ce construiseră poduri și făcuseră riul navigabil. „Autorul — scrie Teodor Tanco — a fost un slujitor al vetrelor

grănicerești“; ne leagă de el cea dintâi poezie cultă din Țara Năsăudului, — bine înțeles în limba latină.

Epilogul pe care în consacru acestei lucrări extrem de succinte, îl constituie susceptibilitatea că presupusa ediție I-a (1764—1767) va fi fost tipărită la Sibiu, într-un centru aflat sub influența ritului răsăritean și că poate, în el vor fi fost făcute aluzii la jertfa capilor revoltei veteranilor de la Năsăud, — măcelăriți. Acad. David Prodan, referindu-se la acest episod, susține că a fost un adevărat masacru, dar că autoritățile vor fi pus sub urmărire și la index această ediție, căreia nu i se mai păstrează manuscrisul.

Dacă faptele stau astfel, Antonio Cosimelli — care a ținut să-și ascundă numele adevărat sub cognomenul Silvius Tannoli — ne apare sub zodia unui crepuscul când românii, la 1763, au plătit cu viețile, vina de a-și fi păstrat ființa lor spirituală sub cnutul Codului Therezian aplicat inchizitorial pe străbunele noastre plaiuri transilvănene.

•

TANNOLI SILVIUS COMES: POEMATION DE SECUNDA LEGIONE VALACHICA SUB CAROLO BARONE ENZENBERGIO, Sibiu, 1768.

POEMATION DE SECUNDA LEGIONE VALACHICA SUB CAROLO BARONE ENZENBERGIO, Cibinii, Anno MDCCLXVIII.

„Bibliografia românească veche“

- a) Cota: C.R.V. 1017
(12 f. nenumerate)
(200×160)

Legătură de carton peste broșare, cu cotor în pînă.

Inscripții:

1. Pe reverso-ul cartonului de protecție:
 - a) (sec. XIX) (cu litere latine)
„A masodik óláh Regimentöl válóDeak“
2. Pe reverso-ul aceluiași carton:
 - a) sec. XIX/
„Id. Gyorgyai Ferenč“

Provine din fondul Unitarian, cota: U 59631

•

(TANNOLI COMES SILVIU): POEMATION DE SECUNDA LEGIONE VALACHICA, Sibiu 1768 (tirajul I).

ANTONIUS COSIMELLIUS POEMATION DE SECUNDA LEGIONE VALACHICA SUB CAROLO BARONE ENZENBERGIO, Sibinii, MDCCLXVIII

Necuprinsă în „Bibliografia românească veche“. (Vezi *Bibliografia românească veche*, III. p. 706—707 și vol. IV. p. 320—321).

- a) Cota: C.R.V. 1272.
14 f. nen.

(191×158)

Broșat.

Inscripții:

1. Pe partea interioară a primei coperti:

(sec. XIX)

(cu litere latine)

„Antony Szotyosi de Liszno, m.p.“

Exemplar provenit de la Biblioteca Colegiului Reformat; cota R. 112833.

b) Cota: C.R.V. 1273

12 f. nen.

(204×170)

Legătură provizorie în carton.

Inscripții:

1. Pe foaia de titlu, se află ștampila de proprietate a lui H. MÁR-
TONI GEDŐ JÓZSEF, 1842.

Tipăritura, apărută cu evidente deosebiri tot în 1768, este alt tiraj (al doilea).

Exemplarul provine din Biblioteca Colegiului Unitarian, de la cota U 50541.